

Natuur.oriolus

bpost
PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

Retouradres: Natuurpunt,
Coxiestraat 11, 2800 Mechelen

VLAAMS DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT VOOR ORNITHOLOGIE | SEPTEMBER 2022 | JG 88 | NR 3
NATUURPUNT | COXIESTRAAT 11 | B-2800 MECHELEN

natuurpunt
Studie

Zeldzame vogels in België
in 2021

77

Roodkeelnachtegaal én
Witkeelgors in het Zwin

88

Vlaamse Vogelatlas 2020-
2023: een tussenstand

98

De Vlaamse Vogelatlas 2020-2023

Recente ontwikkelingen worden stilaan zichtbaar

Glenn Vermeersch, Wouter Courtens, Koen Devos, Gerald Driessens, Simon Feys & Filiep T'Jollyn

Inleiding

Het is bijna 20 jaar geleden dat de Vlaamse broedvogelatlas verscheen (Vermeersch et al. 2004). Na de publicatie van de Nederlandse vogelatlas in 2018 (Sovon 2018) en tijdens de voorbereidende fase van het tussentijdse Vlaamse broedvogelrapport (Vermeersch et al. 2020) kregen we heel wat vragen over wanneer Vlaanderen die gebiedsdekkende inventarisatie van kort na de eeuwwisseling zou herhalen. Die vraag was terecht, want in de voorbije twee decennia vonden heel wat ornithologische veranderingen plaats, zoals ook al bleek uit de nieuwe Europese broedvogelatlas (Keller et al. 2020). Grote processen zoals ouder wordende bosgebieden, aanhoudende intensivering van de landbouw en klimaatopwarming gaan nog steeds door en dragen bij tot het voortdurend wijzigen van areaal, aantallen en dichtheden van tal van vogelsoorten, ook op Vlaams niveau. Bovendien moet Vlaanderen, en België in zijn geheel als lidstaat, voldoen aan een aantal Europese rapportageverplichtingen zoals die in het kader van de Europese Vogelrichtlijn. Een nieuwe atlas vormt daarbij, naast langlopende monitoringprojecten zoals Algemene Broedvogels Vlaanderen (ABV) en Bijzondere Broedvogels Vlaanderen (BBV), een onmisbaar ijkpunt.

In 2018/2019 werd op het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek (INBO) dan ook groen licht gegeven voor een nieuw Vlaams atlasproject. Al snel volgden enkele voorbereidende overlegondes met Natuurpunt en Sovon. In 2020 werd vervolgens gestart met het terreinwerk. Naar analogie met Nederland worden in de periode 2020-2023 niet alleen broedvogels maar ook wintervogels in kaart gebracht. Voor de bulk van het terreinwerk wordt de hulp ingeschakeld van honderden vrijwillige vogelkijkers verspreid over heel Vlaanderen.

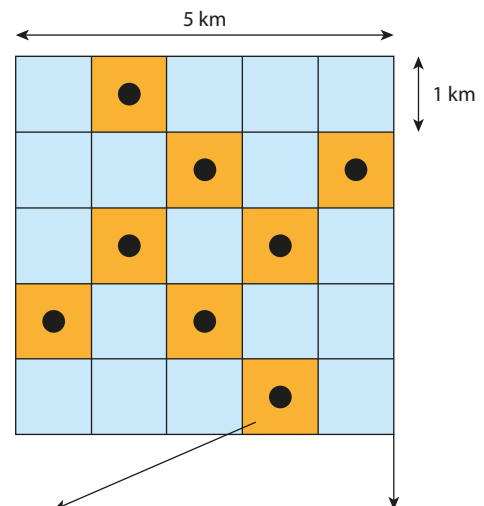
In dit tussentijdse artikel werpen we een eerste blik op enkele opvallende veranderingen sinds de vorige atlas. Het is hierbij belangrijk in het achterhoofd te houden dat alle gepresenteerde kaarten voorlopige tussentijdse resultaten betreffen, gebaseerd op twee of drie veldseizoenen. Zij zullen nog aangevuld worden en wijzigen tijdens de verdere looptijd van het project wanneer meer data beschikbaar komen. In tegenstelling tot het vorige atlasproject worden de resultaten ook doorlopend ter beschikking gesteld via www.vogelatlas.be.

Methode

De methode die we gebruiken tijdens het veldwerk voor de nieuwe atlas (zie schema in Figuur 1) is nagenoeg identiek aan die van het vorige atlasproject in 2000-2002. Een herhaling van dezelfde methode is erg belangrijk om de vergelijking van de resultaten van beide atlasprojecten te maximaliseren. Bovendien werd in Nederland dezelfde methodiek gehanteerd. Hierdoor zal het opnieuw mogelijk zijn grensoverschrijdende kaarten te maken. Het grootste verschil met de periode 2000-2002 is dat het terreinwerk ditmaal niet ophoudt na het broedseizoen. Zowel de tellingen in de acht 1x1 kilometerhokken (het zogenaamde 'gouden grid') als die in het 5x5 km atlasblok moeten ook in de winter worden uitgevoerd.

Natuurpunt coördineert de vrijwilligerswerking via een netwerk van regionale vogelwerkgroepen (VWG's). De meeste VWG's hebben één aanspreekpunt, de zogenaamde regionale coördinator (Reco). De contactgegevens van deze mensen staan vermeld op de vogelatlas-website. Hun functie is erg belangrijk want zij staan niet alleen in voor het verdelen van zoveel mogelijk vacante hokken onder de mogelijke tellers, maar ook voor een eerste datacontrole achteraf.

Een verschil met de vorige atlas is ook de wijze waarop gegevens verzameld, ingevoerd en gevalideerd worden. Daar waar de veldmedewerkers 20 jaar geleden uitsluitend werkten met papieren invulformulieren en kaarten, die vervolgens opgestuurd werden naar het INBO, is dit proces nu nagenoeg volledig gedigitaliseerd. Er is een mobiele app beschikbaar die toelaat de waarnemingen

Kilometerhok-onderzoek

- 8 vooraf geselecteerde hokjes volgens een vast patroon: het 'gouden grid'
- Telkens een bezoek van 1 uur in 4 periodes: 01/04-15/05, 16/05-30/06, 1/12-15/01 en 16/01-28/02
- In de broedtijd wordt uitsluitend 's ochtends geteld, in de winter kan dat de hele dag.
- In elk kilometerhok worden de zeldzame soorten ingetekend op kaart, de schaarse worden geturfd en de algemene aangekruist.
- Tijdens elk kilometeronderzoek wordt een punttelling van 5 minuten uitgevoerd op een centraal punt in het hok. Alle aanwezige vogels worden geturfd. Optioneel kan er een 2x 5 min telling worden uitgevoerd waarbij alle vogels worden ingetekend op kaart.

Atlasblok-onderzoek

Doel: een zo volledig mogelijke soortenlijst opstellen per atlasblok, voor zowel broed- als winterseizoenen. Alle biotopen worden minstens 3x bezocht in zowel broed- als winterseizoenen. Het totaal aantal bezoeken aan het atlasblok is vrij te kiezen. Enkele avondbezoeken in het broedseizoen moeten ingelast worden. Zeldzame, kolonievormende en enkele schaarse soorten worden ingetekend en geschat. Schattingen van het aantal paren (broedseizoen) of individuen (winter) gebeurt in vooraf gedefinieerde categorieën: 1-3, 4-10, 11-25, 26-50, 51-100, 101-250, 251-500, 501-1.000 of >1.000). Van alle broedvogelsoorten wordt steeds de hoogste broedzekerheidscode genoteerd.

Figuur 1. Schematisch overzicht van het atlaswerk in atlasblokken en kilometerhokken.

Figure 1. Overview of the methodology used for the bird atlas in Flanders.

Watersnip *Gallinago gallinago*. 01/09/2007. Verrebroek (O)
(Foto: Raymond De Smet)

bij elk veldbezoek in te voeren in de database. Ook via de website www.vogelatlas.be kunnen gegevens toegevoegd en geraadpleegd worden. Met behulp van soortspecifieke kaartjes waarop alle waarnemingen in hun atlasblok staan weergegeven, kunnen de tellers na het broedseizoen via de website ook overgaan tot de interpretatie van de ingevoerde gegevens en het bepalen van aantalsschattingen en broedzekerheidscodes. Op de site zijn ook extra opties voorzien voor de regionale coördinatoren die toelaten om alle ingevoerde gegevens in de regio te raadplegen en aantalsschattingen eventueel bij te sturen (na terugkoppeling met de waarnemer). De eindvalidatie gebeurt door INBO en Natuurpunt Studie.

Stand van zaken

In totaal telt Vlaanderen 643 atlasblokken. Kort na het broedseizoen van 2022 stond de teller op 554 door tellers gereserveerde hokken. De reeds verzamelde data werden in dit overzichtsartikel opgenomen. Dat betekent echter dat we nog steeds op zoek zijn naar tellers voor 89 hokken. Het merendeel daarvan ligt in de provincie Limburg en oostelijk Vlaams-Brabant. Na drie broedseizoenen en twee winterseizoenen kleuren de kaartjes dus weliswaar steeds vollediger, maar voor o.a. een aantal Kempische soorten staan grote, aaneengesloten regio's nog steeds open. Hierdoor zijn zowel het kaartbeeld, de schatting van aantallen en de berekende relatieve dichtheden nog erg onvolledig.

Enkele eerste resultaten

In 2020 en 2021 werden respectievelijk 192 en 193 verschillende soorten broedvogels (met minimaal broedvogelcode 1 'adult in broedbiotoop') genoteerd. Die lijsten zijn nog niet finaal omdat enkele soorten nog ontbreken. Een broedgeval van Kraanvogel *Grus grus* werd bijvoorbeeld nog niet ingevoerd en sommige soorten zullen mogelijk nog afvallen als geen geldige territoria kunnen worden afgeleid uit de waarnemingen (bijv. Klapekster *Lanius excubitor*). In de winterperiode werden meer soorten geteld. In de winters van 2020/'21 en 2021/'22 waren dat er respectievelijk 212 en 198.

Hieronder schetsen we voor een aantal soortgroepen een voorlopig beeld van wat nu reeds in de atlasdatabank werd ingevoerd. Het is belangrijk hierbij in gedachte te houden dat de kaartbeelden nog flink zullen wijzigen wanneer meer data beschikbaar worden. Alle kaarten in deze bijdrage zijn gebaseerd op data van drie broedseizoenen (hoewel nog onvolledig voor 2022) en twee winterseizoenen. In vergelijking met de kaartjes uit 2000-2002 valt meteen op dat de broedzekerheden in 2020-2022 gemiddeld lager zijn, maar voor heel wat atlasblokken moeten de finale schattingen en broed-

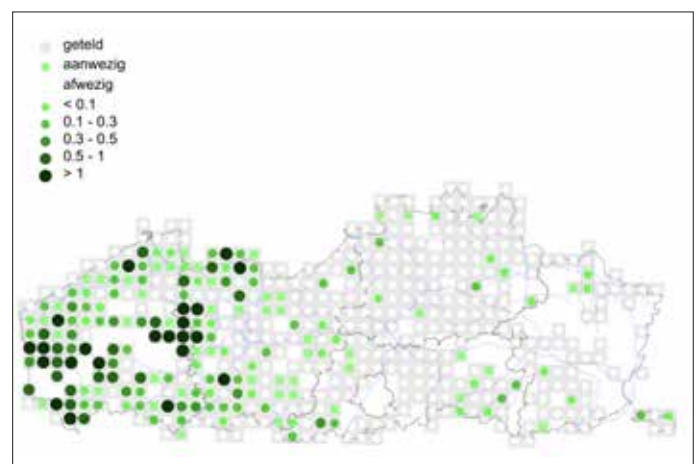
zekerheden nog worden bijgesteld nadat alle veldseizoenen zijn afgewerkt.

Akker- en weidevogels

Dat het niet goed gaat met broedvogels van graslanden en akkers is algemeen bekend. Intensivering van de landbouw in Vlaanderen wordt daarbij als belangrijkste drijvende factor beschouwd. Toch zijn er behoorlijk wat verschillen tussen soorten onderling, met zowel drastische afnames als opvallende toenames. Hoe die verschillen te verklaren zijn, zal hopelijk duidelijker worden als we over volledige telgegevens beschikken en die grondig kunnen analyseren.

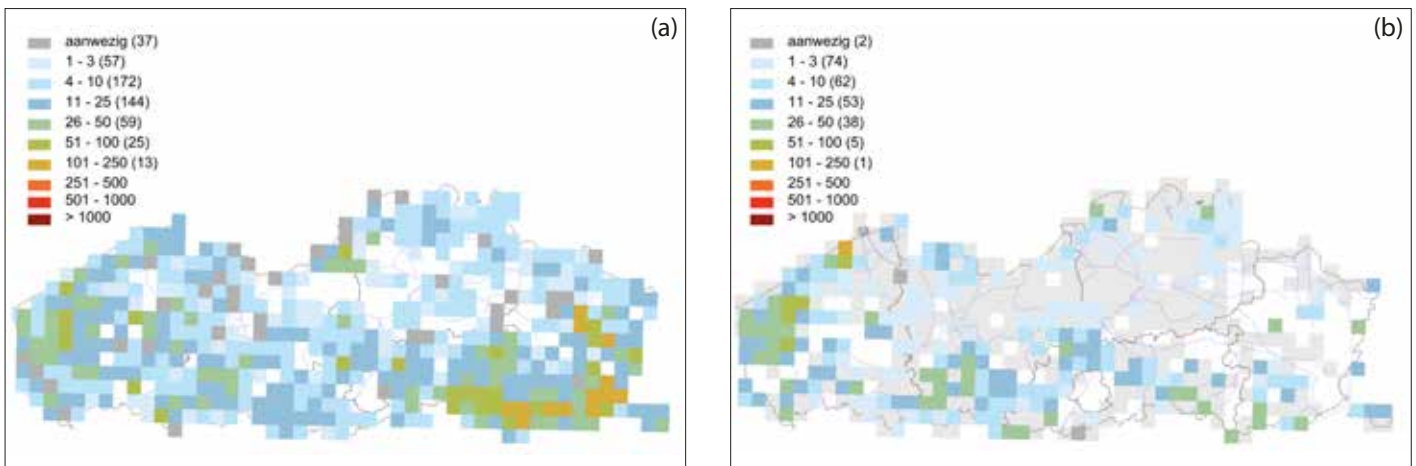
Tot de voorlopige verliezers behoren zonder enige twijfel de typische weidevogels die gebonden zijn aan vochtige of extensief beheerde graslanden. De meeste soorten in deze groep worden meer en meer afhankelijk van (voldoende grote) natuurreservaten, hoewel droogte en predatie ook daar soms problematisch zijn. Zo houden **Grutto's** *Limosa limosa* enigszins stand in gebieden als de Uitkerkse Polder en de IJzerbroeken, maar nemen ze dramatisch af in Limburg waar weidevogelmaatregelen zelfs in Natura2000-gebieden vaak achterwege gebleven zijn. Ook de verspreiding van soorten als **Tureluur** *Tringa totanus* en **Watersnip** *Gallinago gallinago* beperkt zich nagenoeg volledig tot natuurgebieden. Bij **Wulp** *Numenius arquata* is dat minder het geval en die soort heeft het dan ook bijzonder moeilijk om zich te handhaven in de resterende broedgebieden in agrarisch gebied. In de meeste atlasblokken waar de soort nog voorkomt, gaat het om hooguit 1 tot 3 paar. De aanwezigheid van een territorium betekent bovendien lang niet altijd dat er ook (succesvol) gebroed wordt. Bij de zangvogelsoorten springt onder meer de sterke afname van **Graspieper** *Anthus pratensis* in het oog. De soort is in heel wat atlasblokken verdwenen of afgenomen tot hooguit 1 tot 3 paar. Hokken met meer dan 25 territoria zijn zeldzaam geworden en tegenwoordig beperkt tot delen van de kustregio en heidegebieden in Antwerpen en Limburg.

Ook heel wat soorten die (hoofdzakelijk) in akkergebieden voorkomen krijgen klappen. De **Grauwe Gors** *Emberiza calandra* is helemaal teruggedrongen tot de Leemstreek in Zuid-Limburg en oostelijk Vlaams-Brabant, hoewel recent na vele jaren van afwezigheid ook wel opnieuw enkele broedgevallen werden opgetekend aan de Westkust. In 2000-2002 werden in Vlaanderen nog 850-1.100 broedparen geteld, nu zullen dat er hooguit nog enkele tientallen zijn. Zo dramatisch is het gelukkig niet gesteld met de **Geelgors** *Emberiza citrinella*, maar ook bij deze soort zien we een duidelijke

Figuur 2. Voorlopige verspreiding van Ringmus *Passer montanus* als broedvogel in Vlaanderen (relatieve dichtheden op basis van km-hok tellingen 2020-2022).

Figure 2. Preliminary breeding distribution of Eurasian Tree Sparrow *Passer montanus* in Flanders (relative densities in 2020-2022).

Figuur 3. Verspreiding van Veldleeuwerik *Alauda arvensis* als broedvogel in Vlaanderen in (a) 2000-2002 en (b) 2020-2022 (data nog onvolledig!), met schattingen van het aantal broedparen per atlasblok van 5x5 km.

Figure 3. Breeding distribution of Eurasian Skylark *Alauda arvensis* in Flanders in (a) 2000-2002 and (b) 2020-2022 (preliminary data!), with estimates of the number of breeding pairs in atlas squares of 5x5 km.

areaalinkrimping in het noorden van de provincies Oost- en West-Vlaanderen. De soort lijkt beter stand te houden in de gekende kerngebieden in Limburg en het oosten van Vlaams-Brabant, maar uit deze regio's moeten nog veel telgegevens binnen komen. In 2000-2002 waren er 11 atlasblokken waar er meer dan 50 territoria werden geteld, voorlopig is dit er voor de huidige atlas slechts 1.

Een volledig ander beeld krijgen we bij de **Ringmus** *Passer montanus*, die aan het verdwijnen is uit de oostelijke helft van Vlaanderen. Alleen in West-Vlaanderen en het aanpalende deel van Oost-Vlaanderen houdt de soort voorlopig stand (Figuur 2). Aantallen van meer dan 100 paar per atlasblok lijken volgens de meest recente schattingen ook daar niet meer voor te komen. Het is dan ook twijfelachtig dat de meest recente populatieschatting voor Vlaanderen (10.000-20.000 paar in 2013-2018) nog zal gehaald worden. Ook bij **Patrijs** *Perdix perdix* ligt het zwaartepunt van de verspreiding in het westen van Vlaanderen en daar lijkt de soort het hier en daar beter te doen dan in de periode van de vorige atlas. Het is nog niet helemaal

Rietzanger *Acrocephalus schoenobaenus*. 25/04/2009. Stuivekenskerke (W) (Foto: Koen Devos)

duidelijk of die toename reëel is of eerder een gevolg van een betere en meer soortspecifieke inventarisatie-inspanning. Mogelijk profiteert de soort ook van de reeks warme en droge voorjaren die we recent hebben gekend én van akkervogelmaatregelen die werden uitgerold in delen van het verspreidingsgebied.

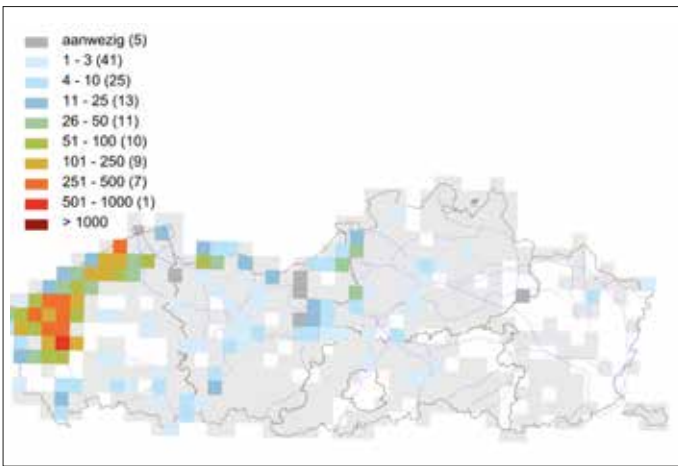
Waar we zullen uitkomen met de **Kievit** *Vanellus vanellus*, nog een van die Rode Lijstsoorten in Vlaanderen, is vooraansnog onduidelijk. De soort komt nog steeds verspreid voor over heel Vlaanderen, maar dat maskeert enigszins de sterke afname van het aantal broedparen. Atlasblokken met meer dan 100 paar zijn een zeldzaamheid geworden en blijven grotendeels beperkt tot de Kustpolders. Hier benadrukken we nogmaals dat we tijdens het veldwerk voor de atlas territoria in kaart brengen, en slechts een deel van de vastgestelde en opgetekende territoria staat daarna ook daadwerkelijk voor een succesvol broedgeval. Ook **Veldleeuweriken** *Alauda arvensis* kennen nog een ruime verspreiding (Figuur 3). Na de grote afname in de tweede helft van de 20ste eeuw lijken de aantallen zich in bepaalde regio's te hebben gestabiliseerd. Er bestaat echter nog veel onduidelijkheid over de huidige aantallen in hét grote bolwerk van de vorige atlasperiode, nl. de Leemstreek in oostelijk Vlaams-Brabant en Zuid-Limburg. Vooraansnog zien we daar nog geen aantalsschattingen van meer dan 50 paar per atlasblok verschijnen, maar er moeten nog behoorlijk wat gegevens uit die regio binnenkomen.

Bij de soorten die het goed doen in landbouwgebied valt vooral **Gele Kwikstaart** *Motacilla flava* op. In veel regio's in westelijk Vlaanderen is dit zowat de talrijkste soort in open akkergebieden, met een voorkeur voor teelten als winterarwe, aardappelen en bieten. Maar ook soorten als **Grasmus** *Sylvia communis* en **Putter** *Carduelis carduelis* lijken het opvallend goed te doen op het Vlaamse platteland.

Moerasvogels

Uit de resultaten van het BBV-project (Vermeersch et al. 2020) blijkt dat een aantal van de zeldzamere moerasvogelsoorten in Vlaanderen weliswaar een toename vertonen, maar een zeer beperkt verspreidingsgebied blijven hebben. Het gaat dan om soorten als **Roerdomp** *Botaurus stellaris* en **Woudaap** *Ixobrychus minutus*, die strenge eisen stellen aan hun broedhabitat en die plaatselijk profiteren van natuurherstel en -ontwikkeling, zoals in het Vijvergebied Midden-Limburg en het Blankaartgebied.

Het huidige atlaswerk levert vooral nieuwe informatie op over algemenere soorten die genoeg nemen met kleinere moerassen of smalle lineaire rietelementen. Ook voor die soorten stellen we over-

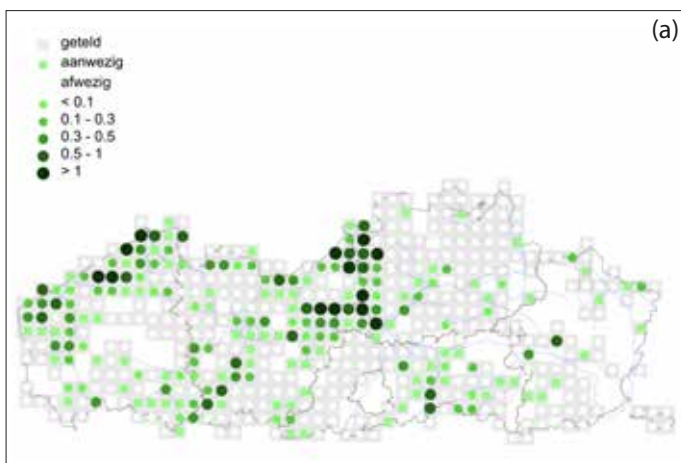

Figuur 4. Verspreiding van Rietzanger *Acrocephalus schoenobaenus* als broedvogel in Vlaanderen in 2020-2022 (data nog onvolledig!), met schattingen van het aantal broedparen per atlasblok van 5x5 km.

Figure 4. Breeding distribution of Sedge Warbler *Acrocephalus schoenobaenus* in Flanders in 2020-2022 (preliminary data!), with estimates of the number of breeding pairs in atlas squares of 5x5 km.

wegend positieve trends vast, zoals bij **Rietzanger** *Acrocephalus schoenobaenus*. Het geleverde atlaswerk resulteert al in een goed beeld van de actuele verspreiding die op zich niet zoveel gewijzigd is ten opzichte van 20 jaar geleden, met het zwaartepunt nog steeds in de Kustpolders (Figuur 4). Alleen al in de regio Westkust-IJzervallei leverde het atlaswerk tot dusver meer dan 3.700 territoria op, ruim meer dan de volledige Vlaamse populatie in 2000-2002 (2.100-2.700 paar). De verspreidingskaarten laten ook een duidelijke uitbreiding zien in het Vlaamse binnenland, maar de aantallen blijven er vooralsnog eerder bescheiden (zelden meer dan 10 paar per atlasblok). Algemeen wordt aangenomen dat nattere omstandigheden in het overwinteringsgebied (Sahel) aan de basis liggen van de recente toename van Rietzanger, maar plaatselijk hebben ook natuurontwikkeling en moerasherstel hieraan bijgedragen (zoals in het Blankaartgebied). Hetzelfde geldt voor o.a. **Snor** *Locustella luscinioides*, die nu al in 26 atlasblokken werd vastgesteld, tegenover een totaal van 18 in 2000-2002.

Of ook **Blauwborst** *Luscinia svecica* is toegenomen in Vlaanderen is op basis van het huidige cijfermateriaal nog niet duidelijk. De voorlopige verspreidingskaarten wijzen wel op een verschuiving van het zwaartepunt van de Beneden-Zeescheldevallei richting Kustpolders. Beide regio's lijken ook een tegenovergestelde trend te vertonen

Figuur 5. Voorlopige verspreiding van Cetti's Zanger *Cettia cetti* in Vlaanderen tijdens (a) het broedseizoen en (b) de winterperiode (relatieve dichtheden op basis van km-hok tellingen 2020-2022).

Figure 5. Preliminary distribution of Cetti's Warbler *Cettia cetti* in Flanders during (a) the breeding season and (b) winter period (relative densities in 2020-2022).

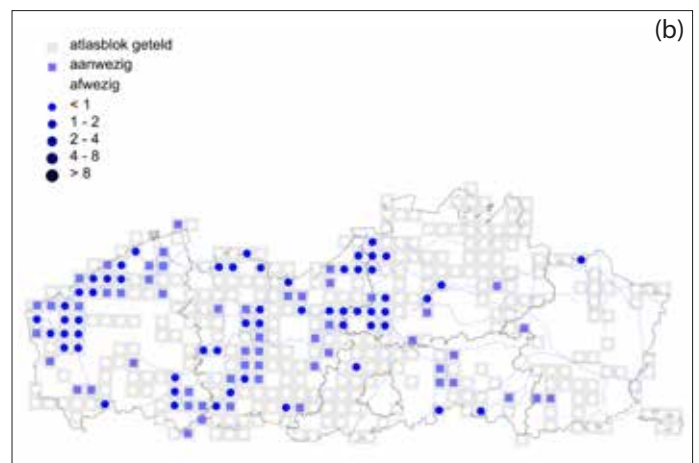
met respectievelijk een afname en een toename. Daar waar ze vroeger vooral in typische moerasgebieden voorkwam, lijkt de soort zich de voorbije 20 jaar ook aangepast te hebben aan agrarisch gebied waar ze nu volop tot broeden komen langs sloten, grachten of in koolzaadvelden. Vooral in poldergebieden kunnen hoge dichtheden genoteerd worden en zijn atlasblokken met 70 tot 100 territoria niet ongewoon. Hoe dit uiteindelijk zal uitpakken voor de Vlaamse populatiegrootte blijft nog wat afwachten.

Bij een aantal soorten past de Vlaamse trend in de grootschalige veranderingen in het Europese broedareaal, zoals bij **Cetti's Zanger** *Cettia cetti*. Tijdens de vorige atlasperiode in 2000-2002 werd deze soort slechts in vijf atlasblokken vastgesteld, nu is dat al in bijna 200 hokken. Daarvan zijn er 11 waarin meer dan 25 territoria werden geteld. Voor het eerst wordt ook de winterverspreiding in kaart gebracht en die vertoont bij deze standvogel zoals verwacht een opvallende overeenkomst met de broedvogelkaarten (Figuur 5). Deze soort is erg gevoelig voor strenge vorst, maar lijkt de zeer koude omstandigheden in februari 2021 goed te hebben doorstaan.

Bosvogels

In Vlaanderen toonden de cijfers van het ABV-project al sinds 2007 aan dat bosvogels het relatief goed deden, maar in de periode 2020-2021 werd de overwegend stabiele tot positieve trend plots naar beneden omgebogen (Onkelinx et al. 2021). De ABV-bos-indicator is samengesteld uit 25 verschillende, aan allerlei bostypes gebonden soorten. Wanneer we naar de individuele grafieken kijken, blijken vooral soorten gebonden aan naalddhout een soms forse afname te vertonen. Dit werd ook vastgesteld in Nederland en bij uitbreiding in heel Europa (Sovon 2018, Keller et al. 2020). Terwijl de kaartbeelden van **Kuifmees** *Lophophanes cristatus* en **Goudhaan** *Regulus regulus* op basis van de eerste resultaten voorlopig weinig verschil laten zien met de periode 2000-2002, lijkt het areaal van **Zwarte Mees** *Periparus ater* flink ingekrompen te zijn (Figuur 6). Wanneer ook de relatieve dichtheidskaarten ter beschikking zullen komen, zal wellicht ook voor andere naalddhoutsoorten tot uiting komen waar de grootste verliezen worden genoteerd. De teloorgang van Fijnspar in onze contreien als gevolg van de klimaatverandering (en de ermee samengaande opmars van de Letterzetter kever *Ips typographus*) draagt ongetwijfeld bij tot die negatieve trends, maar het is voorlopig nog niet duidelijk in welke mate.

Heel wat positiever is het verhaal van o.a. **Appelvink** *Coccothraustes coccothraustes* en **Goudvink** *Pyrrhula pyrrhula*. Vooral Appelvink (Figuur 7) heeft het areaal de voorbije 20 jaar erg snel uitgebreid in

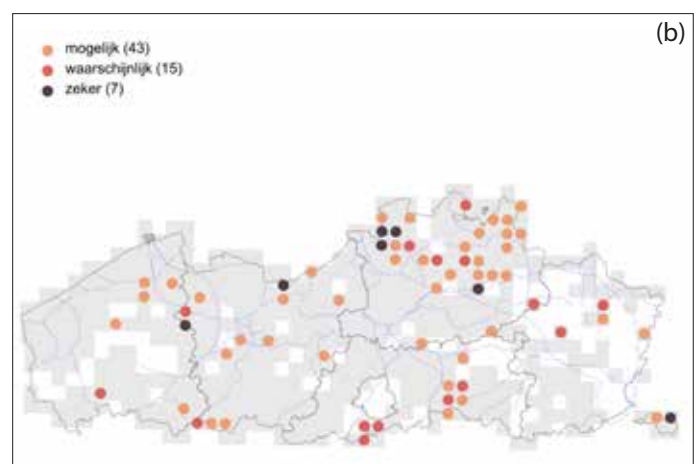
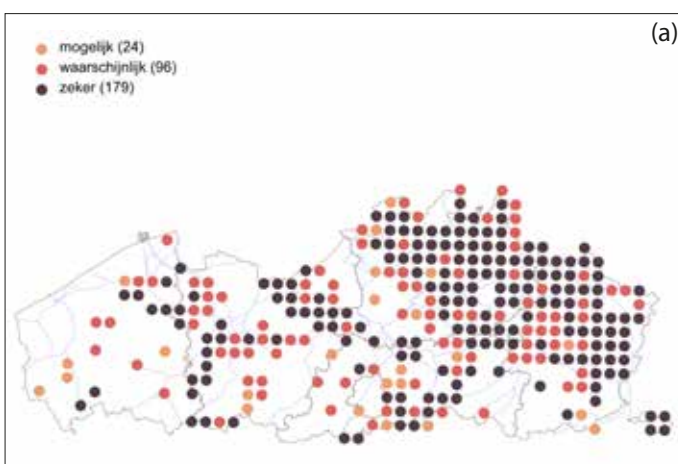

▶ Kuifmees *Lophophanes cristatus*. 28/02/2009. Herentals (A) (Foto: Luc Meert)

o.a. de provincie Antwerpen. Door de nog lage inventarisatiegraad in Limburg wordt het kaartbeeld nog enigszins vertekend en onderschat. De uitbreiding van Appelvink vindt plaats in allerlei bostypes, met uitzondering van zuivere naaldhoutbestanden. Toch lijkt ca. 10% verspreide aanwezigheid van loofhout al voldoende voor kolonisatie van een naaldhoutbestand. De soort broedt in de regio Noorderkempen nu ook reeds in beboste tuinen en aan de snelle toename lijkt voorlopig nog geen einde te komen. Goudvinken blijven wel strikt gebonden aan de grotere boscomplexen en vertonen in de provincie Antwerpen een voorkeur voor gemengde bospercelen met overwegend naaldhout. Binnen die grotere boscomplexen is de soort de voorbije 20 jaar sterk toegenomen, zij het iets trager dan Appelvink. Elders in Vlaanderen is het kaartbeeld voorlopig quasi ongewijzigd gebleven t.o.v. 2000-2002.

Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca*, een lange afstandstrekker die Vlaanderen pas vanaf eind jaren 1970 wist te koloniseren, vertoont al decennialang een gestage toename van de aantallen. In de huidige atlasperiode lijkt die toename nog te versnellen en is ook het areaal verder westwaarts uitgebreid (Figuur 8). Het zwaartepunt is nog steeds gelegen in de bosrijke Kempen, maar ook in allerlei bossen in West- en Oost-Vlaanderen komt de soort nu tot broeden. In de kerngebieden in Antwerpen en Limburg lijken de aantallen nog verder toe te nemen. In 2013-2018 werd de Vlaamse populatie geschat op 700-1.200 paren (Vermeersch et al. 2020), maar die schatting zal wellicht nog flink worden verhoogd voor de periode 2020-2022.

Een ondertussen gekend succesverhaal dat begon tijdens het veldwerk voor de vorige broedvogelatlas is dat van **Middelste Bonte**

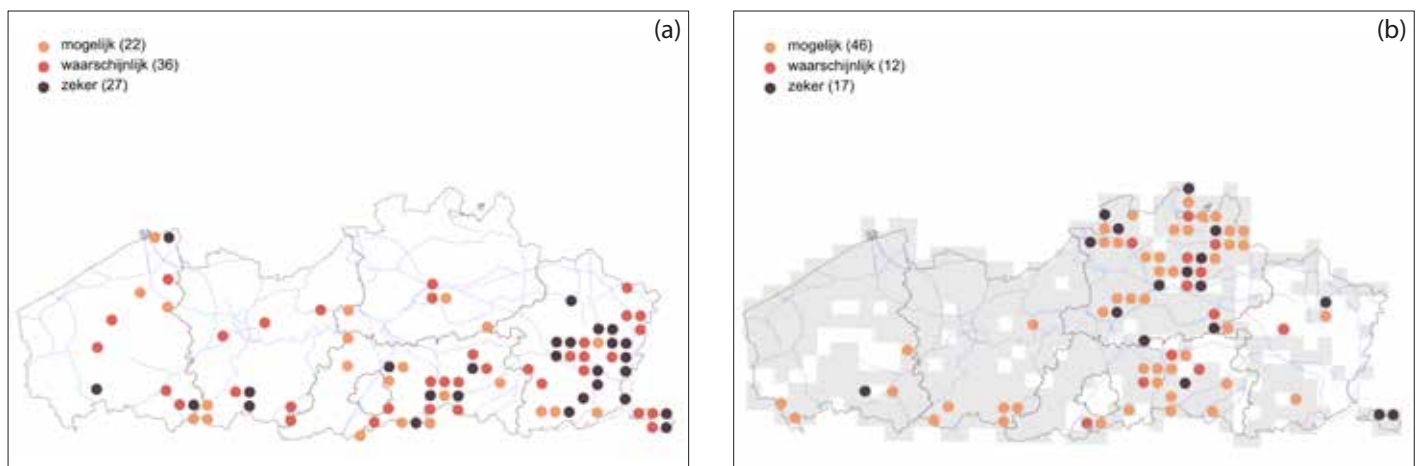

▶ Figuur 6. Verspreiding van Zwarte Mees *Periparus ater* als broedvogel in Vlaanderen in (a) 2000-2002 en (b) 2020-2022 (data nog onvolledig!), met weergave van broedzekerheid per atlasblok.

Figure 6. Breeding distribution of Coal Tit *Periparus ater* in Flanders in (a) 2000-2002 and (b) 2020-2022 (preliminary data!), with indication of breeding evidence in atlas squares of 5x5 km.

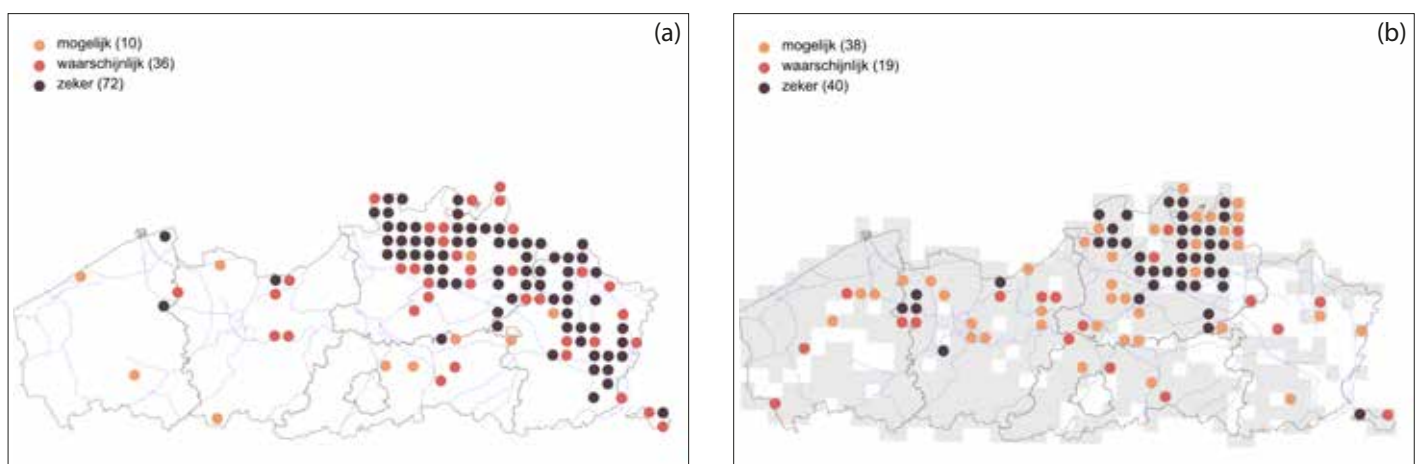

▶ Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus*. 27/05/2020. Kessel (A) (Foto: Gerald Driessens)

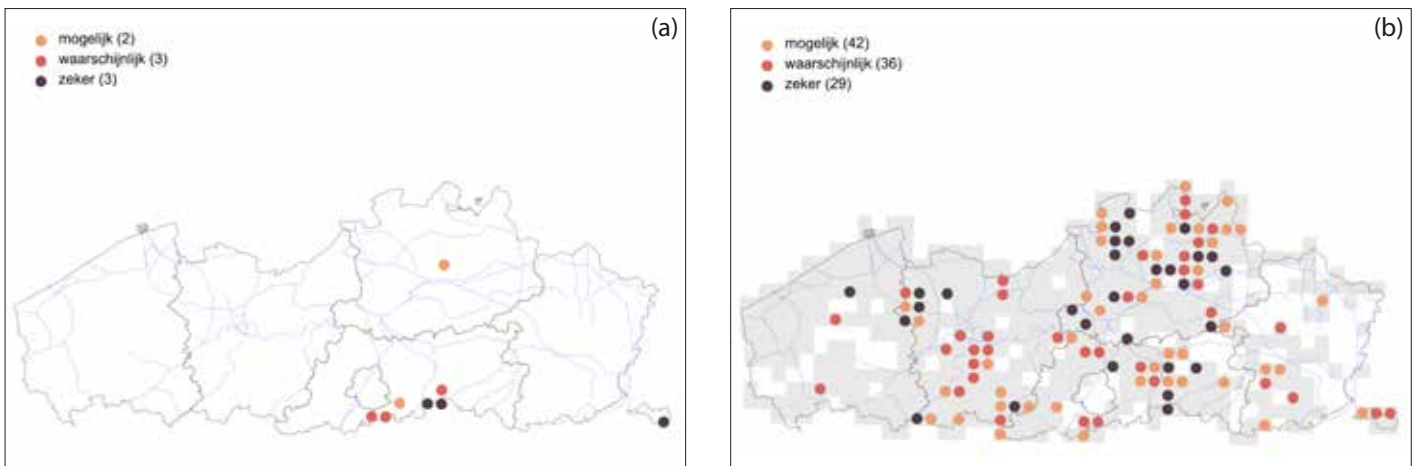
▶ Figuur 7. Verspreiding van Appelvink *Coccothraustes coccothraustes* als broedvogel in Vlaanderen in (a) 2000-2002 en (b) 2020-2022 (data nog onvolledig!), met weergave van broedzekerheid per atlasblok.

Figure 7. Breeding distribution of Hawfinch *Coccothraustes coccothraustes* in Flanders in (a) 2000-2002 and (b) 2020-2022 (preliminary data!), with indication of breeding evidence in atlas squares of 5x5 km.

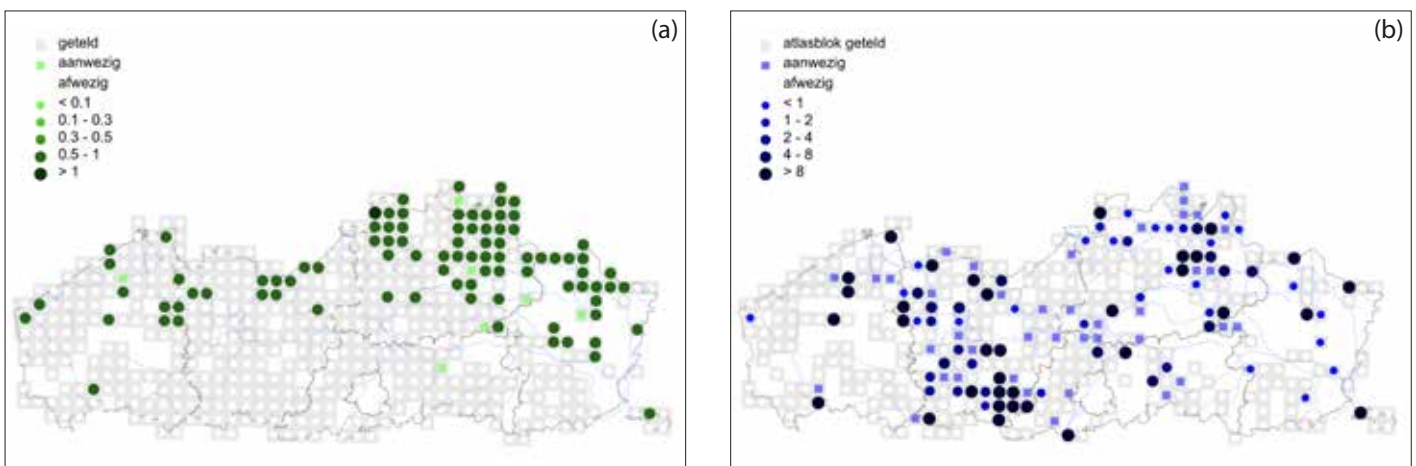
▶ Figuur 8. Verspreiding van Bonte Vliegenvanger *Ficedula hypoleuca* als broedvogel in Vlaanderen in (a) 2000-2002 en (b) 2020-2022 (data nog onvolledig!), met weergave van broedzekerheid per atlasblok.

Figure 8. Breeding distribution of Pied Flycatcher *Ficedula hypoleuca* in Flanders in (a) 2000-2002 and (b) 2020-2022 (preliminary data!), with indication of breeding evidence in atlas squares of 5x5 km.

Figuur 9. Verspreiding van Middelste Bonte Specht *Dendrocoptes medius* als broedvogel in Vlaanderen in (a) 2000-2002 en (b) 2020-2022 (data nog onvolledig!), met weergave van broedzekerheid per atlasblok.

Figure 9. Breeding distribution of Middle Spotted Woodpecker *Dendrocoptes medius* in Flanders in (a) 2000-2002 and (b) 2020-2022 (preliminary data!), with indication of breeding evidence in atlas squares of 5x5 km.

Figuur 10. Voorlopige verspreiding van Boomleeuwerik *Lullula arborea* in Vlaanderen tijdens (a) het broedseizoen en (b) de winterperiode (relatieve dichtheden op basis van km-hok tellingen 2020-2022).

Figure 10. Preliminary distribution of Woodlark *Lullula arborea* in Flanders during (a) the breeding season and (b) winter period (relative densities in 2020-2022).

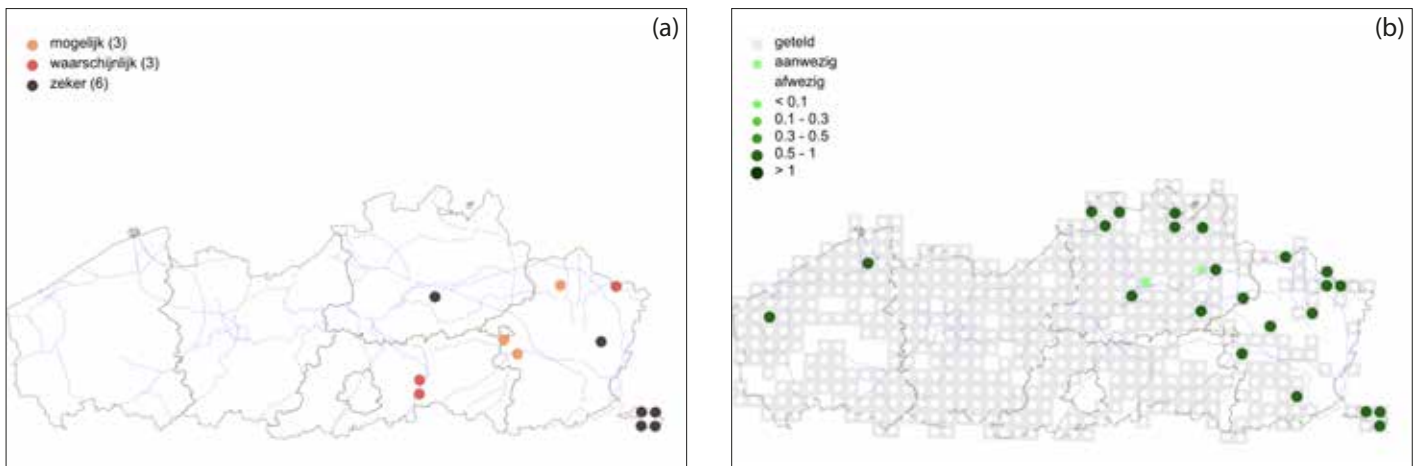

Boomleeuwerik *Lullula arborea*. 11/04/2010. Extremadura (Esp)
(Foto: Hugo Willockx)

Specht *Dendrocoptes medius*. De rond de eeuwwisseling ingezette snelle opmars vanuit het oosten en zuidoosten heeft zich de voorbije twee decennia doorgezet. Ondertussen zijn vrijwel alle geschikte loofbosgebieden (inclusief grote parken en beboste villawijken) door deze spechtensoort gekoloniseerd (Figuur 9). Door het steeds talrijker worden en de toegenomen verspreiding is de aanvankelijk erg goed opgevolgde aantalsontwikkeling geleidelijk aan minder goed gedocumenteerd. In 2013-2018 werd een ruime schatting van 150-430 paren aangehouden. Na afloop van de nu lopende inventarisaties zouden we in staat moeten zijn om een nauwkeurigere schatting te presenteren.

Duin en heide

Twee soorten die erg profiteren van de grootschalige natuurontwikkeling in bos- en heidegebieden op de zandgronden zijn **Boomleeuwerik** *Lullula arborea* en **Nachtzwaluw** *Caprimulgus europaeus*. Daar waar de terugval van typische naaldbossoorten als Kuifmees, Zwarte Mees en Goudhaan deels verklaard zou kunnen worden door het op grote schaal omzetten van naaldbospercelen in meer open heidegebieden en overgangszones van open heide naar naaldbos, pakt deze natuurherstelmaatregel erg positief uit voor beide heidespecialisten. Allebei lijken ze hun areaal t.o.v. de periode 2000-2002 te hebben uitgebreid. Ook de aantallen zitten in de lift met een voorlopige schatting van resp. 600-1.000 paren Nachtzwaluw en 700-1.200 paren Boomleeuwerik (voorlopig nog

Figuur 11. Voorlopige verspreiding van Grauwe Klauwier *Lanius collurio* als broedvogel in Vlaanderen in (a) 2000-2002 en (b) 2020-2022, met respectievelijk weergave van broedzekerheden en relatieve dichtheden tijdens het km-onderzoek.

Figure 11. Preliminary breeding distribution of Red-backed Shrike *Lanius collurio* in Flanders in (a) 2000-2002 (breeding evidence) en (b) 2020-2022 (relative densities).

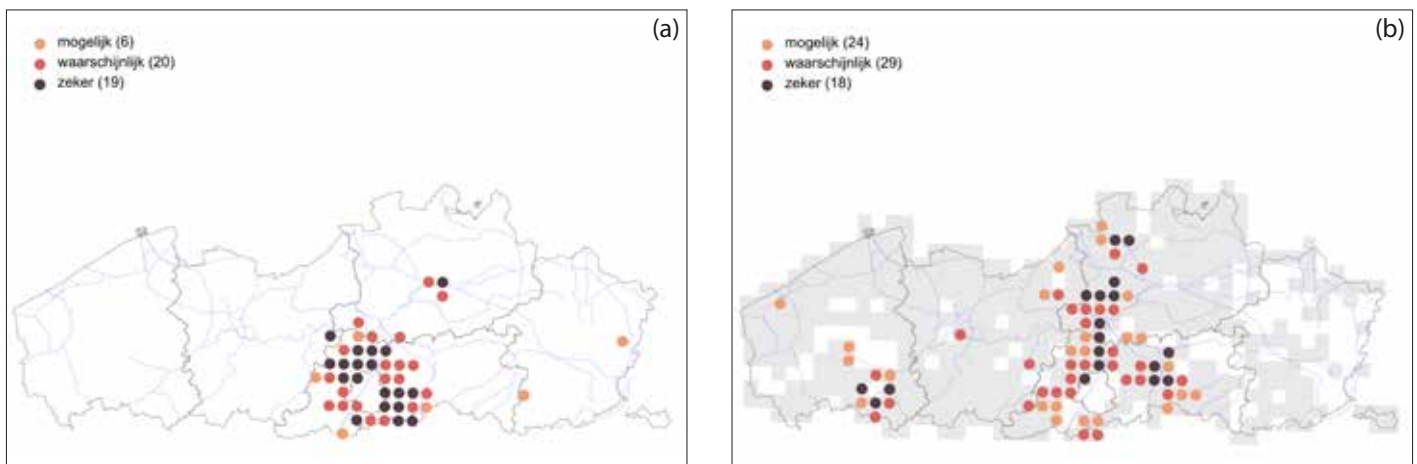
gebaseerd op Vermeersch et al. 2020). Nachtzwaluwen trekken al snel na het broedseizoen weer naar tropisch Afrika, maar onze Boomleeuweriken overwinteren deels in eigen land. In tegenstelling tot veel andere soorten waarbij de kaart van de wintertellingen erg gelijk op de kaart van de broedperiode, verschillen de kaarten erg sterk voor Boomleeuwerik (Figuur 10). Ze verlaten na de broedtijd grotendeels de heidegebieden en overwinteren in kleine tot middel-grote groepen erg onopvallend in akkerland.

In de randen en overgangszones van de grote Vlaamse heidegebieden, maar ook in en rond enkele resterende kleinschalige landbouwpercelen in rivier valleien in Antwerpen, Limburg en Vlaams-Brabant speelt zich momenteel een even opmerkelijke als onverwachte terugkeer af: **Grauwe Klauwier** *Lanius collurio* is als broedvogel terug van weggeweest. Een sinds de eeuwwisseling erg geleidelijke toename in Limburg (vanuit de Voerstreek) kende in 2020 plots een versnelling toen in de Antwerpse Noorderkempen en de Turnhoutse Kempen plots weer enkele paren succesvol tot broeden kwamen. Die plotse uitbreiding werd bevestigd in de daarop volgende atlasjaren en er is nu weer sprake van een nog verder toenemende Vlaamse broedpopulatie van ca. 40-80 paren (Figuur 11). Net voor de eeuwwisseling in 1998-1999 werd de soort als uitgestorven beschouwd in Vlaanderen en de huidige terugkeer staat dan ook haaks op de gemiddeld negatieve ontwikkelingen elders in landbouwgebied. Ze

ligt echter wel in dezelfde lijn als die van de eveneens toenemende **Roodborsttapuit** *Saxicola rubicola*, een andere aan zowel heide als structuurrijke landbouw- en valleigebieden gebonden soort. Ze zijn beide vooral gebonden aan struwelen op de perceelsgrenzen, eerder dan aan de vaak intensieve teelten in die percelen zelf. Bovendien zijn het allebei warmteminnende soorten die mogelijk deels profiteren van het verder opwarmende klimaat.

Exoten

Uit de kaarten van de nieuwe Europese broedvogelatlas (Keller et al. 2020) blijkt dat de Lage Landen een echte hotspot zijn voor niet-inheemse vogelsoorten. In Vlaanderen lijkt aan dat ‘succesverhaal’ voorlopig nog geen einde te komen. De nieuwe vogelatlas toont bij enkele exoten een forse areaaluitbreiding in vergelijking met 20 jaar geleden. Een sprekend voorbeeld is **Halsbandparkiet** *Psittacula krameri*, waarvan de verspreiding in 2000-2002 nog grotendeels beperkt was tot de ruime omgeving van Brussel, maar die zijn areaal inmiddels sterk heeft uitgebreid in noordelijke richting, tot helemaal in de Antwerpse Kempen (Figuur 12). Een aparte kern lijkt zich te ontwikkelen in het zuiden van West-Vlaanderen, hoogstwaarschijnlijk door vogels afkomstig uit de groeiende populatie in het Noord-Franse Lille. Een nieuwkomer is de verwante **Grote Alexanderparkiet** *Psittacula eupatria*, die nu al in een 5-tal atlasblokken ten noorden van Brussel werd vastgesteld. De meeste

Figuur 12. Verspreiding van Halsbandparkiet *Psittacula krameri* als broedvogel in Vlaanderen in (a) 2000-2002 en (b) 2020-2022 (data nog onvolledig!), met weergave van broedzekerheid per atlasblok.

Figure 12. Breeding distribution of Ring-necked Parakeet *Psittacula krameri* in Flanders in (a) 2000-2002 and (b) 2020-2022 (preliminary data!), with indication of breeding evidence in atlas squares of 5x5 km.

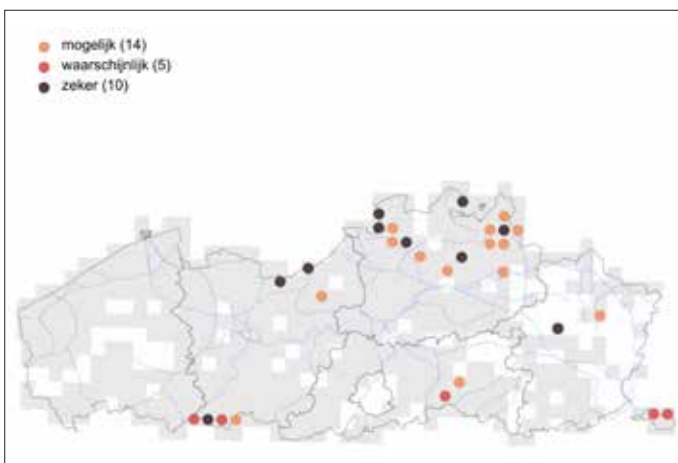

▶ Grote Canadese Gans *Branta canadensis*. Stuivekenskerke (W) (Foto: Koen Devos)

exoten vinden we nog steeds in de groep van de watervogels. De **Grote Canadese Gans** *Branta canadensis* heeft in de loop van de voorbije 20 jaar de grootste witte vlekken in het verspreidingsareaal van 2000-2002 bijna volledig opgevuld. Blokken met meer dan 25 broedparen blijven echter eerder schaars en in de Gentse kernregio van weleer lijkt sprake van een beduidende afname (waarin populatiebeperkende maatregelen ongetwijfeld een rol spelen). Ook het verspreidingsgebied van **Nijlgans** *Alopochen aegyptiacus* is duidelijk groter geworden, vooral in het westen van Vlaanderen, maar bij andere soorten zoals **Brandgans** *Branta leucopsis* en **Indische Gans** *Anser indicus* wijzen de tot dusver ingevoerde gegevens voorlopig niet op een duidelijke doorbraak.

Nieuwkomers

In vergelijking met de vorige broedvogelatlas zullen we alvast extra ruimte moeten voorzien voor nieuwkomers zoals **Kraanvogel** (Onkelinx et al. 2022), **Raaf** *Corvus corax* (Moreau & Roosen 2019) en **Oehoe** *Bubo bubo* (Vogels 2020). Het zijn allen soorten waarvan de recente uitbreiding volledig past in het rijtje van andere Europese

▶ Figuur 13. Verspreiding van Oehoe *Bubo bubo* als broedvogel in Vlaanderen in 2020-2022 (data nog onvolledig!), met weergave van broedzekerheid per atlasblok.

Figure 13. Breeding distribution of Eurasian Eagle-owl *Bubo bubo* in Flanders in 2020-2022 (preliminary data!), with indication of breeding evidence in atlas squares of 5x5 km.

succesverhalen van grote, tot de verbeelding sprekende soorten als **Wolf** *Canis lupus*, **Zeearend** *Haliaeetus albicilla* en **Visarend** *Pandion haliaetus*. Ook die laatste soort zal de atlas halen, al werd een zeker broedgeval voorlopig nog niet opgetekend. De erg snelle kolonisatie van grotere boscomplexen door Oehoe is een van de meest spectaculaire en onverwachte ornithologische ontwikkelingen van de laatste decennia. Figuur 13 toont duidelijk dat de soort ondertussen in bijna alle Vlaamse provincies vaste voet aan de grond heeft gekregen. De kaart is bovendien nog een forse onderschatting, gezien atlastellingen in enkele grote boscomplexen in Limburg, Vlaams-Brabant en Antwerpen nog niet werden opgenomen in de voorlopige databank of nog moeten worden uitgevoerd. Meer nog dan de areaaluitbreiding spreken de aantallen tot de verbeelding. In de Noorderkempen, waar de laatste jaren vrij intensief gezocht wordt naar bezette nesten, werden in 2020-2022 met zekerheid 3-10 nestelende paren per jaar ontdekt (Vogels 2020). Gericht zoeken levert er ongeveer 1 bezet nest op per kilometer bosgebied in vogelvlucht. De Vlaamse schatting van de broedpopulatie kwam in 2013-2018 uit op 10-30 paren (Vermeersch et al. 2020), maar die lijkt ondertussen alweer achterhaald.

2023: een extra teljaar om de laatste gaatjes te vullen

Hoewel de voorlopige resultaten al veel nieuwe informatie en steeds vollediger kaarten opleveren, is het duidelijk dat we alleen met een gezamenlijke inspanning de laatste open atlasblokken nog kunnen opvullen. Daarom beslisten INBO en Natuurpunt om een extra teljaar in te lassen. Vooral in de provincie Limburg en oostelijk Vlaams-Brabant zullen we de krachten moeten bundelen. Tellers die ondertussen gebeten zijn door het telwerk, kunnen ook elders nog geïsoleerde open atlasblokken reserveren en inventariseren.

Een vierde teljaar dus: broedseizoen 2023 en aansluitend een extra wintertelling in 2023/2024. Iedereen met een goede kennis van al onze vogelsoorten kan nu het verschil maken door zelf een volledig atlasblok op zich te nemen (zie daarvoor www.vogelatlas.be) of door andere tellers te assisteren.

Maar ook de sporadische waarnemer kan een steentje bijdragen door consequent alle waarnemingen van potentiële broedvogels in te voeren mét broedzekerheidscode en aanduiding van exacte locatie in www.waarnemingen.be. Een sprekend voorbeeld om dit te illustreren: vrijwel elke Nachtegaal *Luscinia megarhynchos* of Zanglijster *Turdus philomelos* die in het voorjaar wordt ingevoerd in waarnemingen.be betreft een zingend exemplaar en dat geldt ook voor vele andere soorten. Mits ingevoerd met gedragscode 'Baltzend/zingend' komen deze gegevens probleemloos in de atlas terecht. Maar als deze als 'Ter plaatse' worden geregistreerd, is dat niet zo. Het kost geen moeite om de juiste broedcode te selecteren en deze gegevens komen dan ook ter beschikking van de atlastellers, waardoor zij finaal in staat zijn om een nog correctere soortenlijst en bijhorende aantalschattingen op te maken voor elk atlasblok. Maar ook voor de meetnetten Bijzondere en Schaarse Broedvogels worden zij dan bruikbaar. De boodschap is dus duidelijk: maak hier een goede gewoonte van!

Na het extra teljaar 2023-24 moeten we over voldoende gegevens beschikken om de schrijffase voor de VogelAtlas aan te vatten. De bovenstaande bespreking maakt al duidelijk dat de nieuwe atlas een frisse kijk zal werpen op de huidige toestand van onze broed- en wintervogels. De finale cijfers zullen echter nog veel sprekender zijn.

Dankwoord

Het is evident dat we hier eindigen met een welgemeend woord van dank aan alle vrijwillige medewerkers. Een extra pluim is er voor de regionale coördinatoren wiens werk achter de schermen van bij-

▶ Oehoe *Bubo bubo*. Nestjong. 12/05/2020. Ertbrand, Kapellen (AN) (Foto: Glenn Vermeersch)

zonder groot belang is voor het welslagen van dit grote project én voor de kwaliteit van de gegevens die uiteindelijk in het boek zullen terechtkomen!

Contact: Glenn Vermeersch (glenn.vermeersch@inbo.be)
of vogelatlas@natuurpunt.be

Referenties

- Keller V., Herrando S., Voríšek P., Franch M., Kipson M., Milanese P. et al. 2020. European breeding bird atlas 2: Distribution, abundance and change. Lynx Edicions/European Bird Census Council (EBCC). Barcelona.
- Moreau K. & Roosen H. 2019. Terugkeer van de Raaf als Vlaamse broedvogel. *Natuur.oriolus* 85(3): 75-83.
- Onkelinx C., Goossens C., Van Ackere C. & Vanlook W. 2022. Eerste broedgeval van Kraanvogel in België sinds eeuwen. *Natuur.oriolus* 88(1): 6-18.
- Onkelinx T., Vermeersch G. & Devos K. 2021. Trends op basis van de Algemene Broedvogelmonitoring Vlaanderen (ABV). Technisch achtergrondrapport voor de periode 2007-2020. Rapporten van het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek 2021(14). doi: <https://doi.org/10.21436/inbor.34162521>
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2018. Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- Vermeersch G., Anselin A., Devos K., Herremans M., Gabriels J., Stevens J. et al. 2004. Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23.
- Vermeersch G. & Anselin A. 2009. Recente status en trends van Bijzondere Broedvogels en soorten van de Vlaamse Rode Lijst en/of Bijlage I van de Europese Vogelrichtlijn. Mededeling van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek nr 3.
- Vermeersch G., Devos K., Driessens G., Everaert J., Feys S., Herremans M. et al. 2020. Broedvogels in Vlaanderen 2013-2018. Recente status en trends van in Vlaanderen broedende vogelsoorten. Mededelingen van het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek 2020(1).
- Vogels B. 2020. De opkomst van Oehoe in de noordelijke rand rond Antwerpen. Een overzicht van de evolutie van Oehoe in Vlaanderen. *Natuur.oriolus* 86(4): 140-148.

Samenvatting - Summary - Résumé

In 2020 werd in Vlaanderen een nieuw vogelatlasproject opgestart, exact 20 jaar na de vorige broedvogelatlas. Nieuw is dat dit keer niet alleen broedvogels maar ook wintervogels in kaart worden gebracht. In deze bijdrage worden een aantal voorlopige resultaten gepresenteerd. Om een volledige telbedekking te bereiken, wordt in 2023 een extra teljaar ingelast.

The new Flemish Bird Atlas 2020-2023: recent developments become visible

A new bird atlas project was started in Flanders in 2020, exactly 20 years after the previous breeding bird atlas. New is that this time not only breeding birds, but also wintering birds are mapped. In this contribution a number of preliminary results are presented. In order to achieve complete counting coverage, an additional counting year is added in 2023.

L'Atlas flamand des oiseaux 2020-2023: les développements récents deviennent progressivement visibles

Un nouveau projet d'atlas des oiseaux a été lancé en Flandre en 2020, exactement 20 ans après le précédent atlas des oiseaux nicheurs. Ce qui est nouveau, c'est que cette fois, non seulement les oiseaux nicheurs mais aussi les oiseaux hivernants sont cartographiés. Dans cette contribution, un certain nombre de résultats préliminaires sont présentés. Afin d'atteindre une couverture de comptage complète, une année de comptage supplémentaire sera ajoutée en 2023.